

מבוא

מאז שנת תשכ"ה הואיל כ"ק אדמו"ר שליט"א לגלות דרך חדשה בלימוד פירושו של רש"י על התורה. דרכו בקודש לעמוד, בדרך כלל, בכל התוועדות שמתקיימת בשבת קודש על קטע אחד או יותר מפירושו של רש"י לאותה פרשה ולבארו בפירוט, בהרחבה ובהעמקה, בהתאם לכללים שקבע תוך כדי שיחות הקודש, העומדים כולם על בסיס "פשוטו של מקרא" (ראה להלן).

ביאורים אלו נאמרים על ידי כ"ק אדמו"ר שליט"א, כאמור, באריכות, וכמו כל שיחות הקודש הם נכתבים על ידי השומעים כ"הנחות" בלתי מוגהות. אך לחלק מן הביאורים זכינו שיצאו לאור כ"לקוטי שיחות" מוגהים על ידי כ"ק אדמו"ר שליט"א בתוספת מרובה של הערות ומראי מקומות בשולי הגליון. מביאורים אלה יצאו לאור עד עתה (תחלה כקונטרסים שבועיים בודדים, ולאחר מכן בספרים מקובצים) כחמשה עשר מחזורים על כל פרשיות התורה (ועדיין ממשיכים הם להופיע ב"ה), מהם בלשון הקודש ורובם באידיש.

לימוד שיחות קודש אלו במקורן - אין לו תחליף, כמובן. הלומד יוצא נשכר לא רק מעצם הביאור, אלא גם מפרטי אריכות השיחה, השקלא וטריא שבה, וביאור ענינים הבאים דרך אגב, כדרכם של דברי תורה. כן מרחיבות ומעשירות את הענין - ההערות שבשולי הגליון ושבשולי ההערות, כמובן וידוע לכל מי שלומד את שיחות הקודש כראוי.

ברם, מאידך מורגש הצורך להגיש לקהל הרחב, את האפשרות ללמוד כל קטע בפירושו של רש"י שיש עליו ביאור בשיחות, עם ביאורו הישיר, באופן מסודר ומקוצר. מובן, שאין זמנו ואפשרויותיו של כל אחד מרשים לו לחפש את הביאור המבוקש בתוך כרכי ה"לקוטי שיחות" והקונטרסים שהופעו עד עתה (ל"ב כרכים, שבכ"ח מהם מצויות שיחות-ביאור על פירושו של רש"י).

כדי להיענות לביקוש זה, נעשה כאן נסיון בספר זה להגיש את לקט הביאורים על פי הכיוון האמור, ובכך להקל על הקהל הרחב ללמוד את פירושו של רש"י

על החומש עם ביאוריו של כ"ק אדמו"ר שליט"א.

למותר לציין שתוך כדי הקיצור אנו מפסידים את עושר התוכן והסגנון שבשיחות, את הדיוק שבלשונן, את הרחבת הביאור והתוספות השונות. ברור, על כן, שעל המעוניין בכל האמור ובלימוד מעמיק ומרחיב - ללמוד את השיחות במקורן. כך גם מי שימצא דבר קשה או בלתי מובן - צריך לעיין בשיחה עצמה (בהתאם למקור המצויין בסוף הספר ברשימת המקורות).

דרכנו בלקט

זו דרכנו בלקט שלפנינו (לאור הצורך שאותו נועד למלא, כאמור):

א. הושמטה ההתייחסות למפרשי רש"י השונים, חיזוקם או דחייתם, וההתפלפלות בדבריהם. יוצא מן הכלל הוא פירושו של ה"שפתי חכמים", שנדפס ברוב החומשים בצמוד לפירוש רש"י, שבספר מופיעה התייחסות לפירושים שהוא מביא.

ב. במקום שיש הצעת הסבר שנדחתה ("לכאורה הי' אפשר לתרץ... אבל לאחר העיון אין לומר כן") - הושמטו הן ההסבר והן דחייתו.

ג. לא הובא כל קטע שאינו משרת את הביאור הישיר לפירוש רש"י.

ד. קוצרה צורת הרצאת הדברים, הן בשאלות והן בביאור עצמו, כך שהדברים מופיעים בסגנון קצר ותמציתי.

ה. הביאורים שהופיעו באידיש תורגמו ללשון הקודש.

ו. כשבשיחה אחת מתבארים שני קטעים ברש"י, אחד בהמשך לשני - חולק הביאור לשנים (בהתאם לקטעים מתוך פירוש רש"י עצמו), אך הערנו על כך בהפני' מביאור אחד לשני.

מטבע הדברים הוא, שתוך כדי קיצור לא תמיד מצליחים לבטא את הכוונה המדויקת שבשיחה, כך שעלולים להיות אי-דיוקים.

אי לזאת חשוב להבהיר כי:

הליקוט, התרגום, העריכה והסידור שבספר זה - הם על אחריותם הבלעדית של העורכים, ולא הוגהו על ידי כ"ק אדמו"ר שליט"א.

כללי רש"י

לתועלת המעיינים יוצגו בזה כמה מן הכללים היסודיים שנקבעו על ידי כ"ק אדמו"ר שליט"א בשיחותיו על פירוש רש"י. כאמור - רוב הביאורים שבספר זה באים להסביר את רש"י בהתאם לכללים אלה ולתרץ את הקושיות המתעוררות על פיהם.

יצויין ויודגש שהכללים (וענפיהם המסועפים) שבשיחות מגיעים למספר של למעלה ממאתים, והם רוכזו בספר "כללי רש"י" (כפר חב"ד תשד"מ), בעריכת הרב טובי' שי' בלוי, אך כאן יצויינו היסודיים והנפוצים ביותר.

(בסוף הכרך החמישי באים כללים אלו בהרחבה יותר, על פי הספר האמור מהדורת תנש"א).

א. ענינו של רש"י הוא לפרש הכתובים לפי פשוטם, כלשונו: ¹ "ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא" ².

ב. משמעות המושג "פשט" היא בדרגתו הראשונית והפשוטה ביותר, כלומר - כזה שגם הלומד הנמצא בדרגה הנמוכה ביותר של ידע והבנה צריך להבין אותו. לפי זה מכוון רש"י דבריו אל זה שרק החל בצעדיו הראשונים בלימוד החומש, והוא - ילד בן חמש, שעליו נאמר: ³ "בן חמש למקרא".

ג. גם כשרש"י מביא "מדרש או "דברי אגדה" הרי זה שייך ונוגע לפשוטו של מקרא, ולכן כותב רש"י "איני יודע" או "לא ידעתי" במקומות בהם יש קושי בפשוטו של מקרא, גם אם יש הסבר על פי הדרש ואף ישנם פירושי חז"ל, אלא שאינם במסגרת הפשט.

ד. מכיון שרש"י מפרש פשוטו של מקרא, אין הכרח שהפירוש שעל פי הפשט יתאים להלכה, כמוסכם ומקובל על מפרשי רש"י ⁴.

ה. כשרש"י מביא יותר מפירוש אחד - הרי שבכל אחד מהם יש קושי שאין בשני, אלא שהפירוש הראשון-ראשון קרוב יותר לפשט. כאשר שני הפירושים

1. בראשית ג, ח. ומה שמצינו שמפרשי רש"י הדגולים כמו הרא"ם, המהר"ל מפראג ועוד מבארים את פירושו של רש"י גם לפי רמז ודרוש - זהו משום שכל חלק וחלק מחלקי התורה כלול גם משאר החלקים, ומפרשים אלו מסבירים ומבארים שאר חלקי התורה הכלולים בפשט.

2. ולהעיר מחידוש בשו"ע אדמו"ר הזקן (או"ח סרפ"ה ס"ב. ממגן אברהם שם סק"ג): "פירוש רש"י שהוא בנוי על יסודי התלמוד" (לקו"ש בהעלותך תשמ"ט הערה 43).

3. אבות פ"ה מכ"ב.

4. ראה בין השאר רא"ם שמות כב, ח. וראה גם שם הגדולים ערך רש"י בשם הרדב"ז ומן הבית יוסף.

שקולים ושווים במדת פשטותם - מקדים רש"י מלים המשוות את שני הפירושים, כגון "נחלקו בו חכמי ישראל", "יש לתרגמו בשני פנים", וכיוצא בזה. הביאורים לענין זה באו תחת הכותרת: "הצורך בשני פירושים".

ו. אין דרכו של רש"י להתעכב על החסר והמלא שבמקרא, או על ניקוד על התיבה, ובמקום שהוא עושה זאת - כוונתו לתרץ על ידי זה שאלה המתעוררת בפשטות הכתובים.

ז. כל מלה ומלה בפירושו של רש"י, וגם האותיות שבו, מדוייקות בתכלית הדיוק, וכוונתן אף הן, בהתאם להאמור, להוסיף בפשוטו של מקרא. הביאורים שבאו לבאר דיוק לשון רש"י מופיעים תחת הכותרת: "לשון חכמים"⁵.

ח. רש"י מעתיק מהכתוב (ב"כותרת", הנקרא "דיבור המתחיל") מובאה שעלי' מיוסד הפירוש. בכל מקרה מדוייקת ההעתקה עד למאד, כיון שרש"י מעתיק רק אותן המלים הדרושות לפירוש, או קשורות אליו ישירות (ומדוייק גם הציון "וגו'" - שהוא רמז להמשך הכתוב). תמיד הדבר קשור ונוגע לפשוטו של מקרא.

ט. רש"י מסתייע לעתים מזומנות בפסוקים אחרים מן התנ"ך. תמיד מכוון הציטוט (ופרטי הציטוטים: איזה חלק מן הכתוב צוטט, סדר הפסוקים כשיש יותר מפסוק אחד) לפשוטו של מקרא.

י. אין דרכו של רש"י לציין את המקור לפירושו, וכאשר הוא עושה זאת הוא מתכוין להוסיף ביאור לפירושו על פי מה שנתבאר במקור המצויין. אם המאמר מופיע במספר מקומות - בוחר רש"י את המקום המתאים ביותר לפשוטו של מקרא.

יא. באותם המקומות שרש"י מזכיר את שמו של בעל המאמר - כוונתו לתרץ שאלה שתלמיד "ממולח" עלול להעלות, והתשובה לשאלה זו רמוזה בציון בעל המאמר (הרומז לשיטתו של תנא או אמורא זה במקומות אחרים, או לחייו ופעליו). כשרש"י מביא שתי דעות חלוקות בציון שמות בעלי הפלוגתא - מתכוין הוא לרמוז לטעמם של בעלי הפלוגתא, שבהתאם לשיטתם במקומות אחרים הם

5. על פי מאמר רו"ל (כתובות קג, א) "לשון חכמים - ברכה".

ולהעיר משו"ת הרמ"א (סוף סקכ"ח): "אולי רש"י תקנו בלשון אחר, רק שנתיישב בישראל בלשון הקודש כדי להבינו בכל מקום". אבל אין למעט על פי זה במדת הדיוק שברש"י, שכן (א) הרי כתב "אולי". (ב) נראה שחזר בו מדבריו אלו, שכן השואל השיב שם (סקכ"ט) "והם שלא להזכיר שפירוש רש"י לא נעשה בלשון הקודש", ובתשובה הבאה (סקל) מעתיק הרמ"א לשונו של השואל (כולל תיבות אלו), ומשיב על כל פרט ופרט, ולגבי פרט זה אינו כותב כלום. (ג) ועיקר: ידועים דברי השל"ה (הובאו בהערה הבאה), שפירושו של רש"י מכיל "ענינים נפלאים", וכן דברי החיד"א (שה"ג ח"א מערכת רש"י) על כך שרש"י כתב את פירושו בדרך הסוד, ועוד (לקו"ש ח"א עמ' 142 הערה 21).

סוברים כאן כפי שהם סוברים. הביאורים לענין זה באו תחת הכותרת: "בשם אומרו".

יב. רש"י מפרש את המקרא כך שהוא מבאר ומסלק כל קושי בפשוטו של מקרא, ולפי זה רש"י עובר בשתיקה על ענין מסויים או קושי בולט כאשר פשוטם של דברים מובנים למעיין, אם מידיעה טבעית וסביבתית, ואם מפסוקים קודמים, או פירוש קודם של רש"י.

יג. בד בבד עם היות רש"י פרשן העוסק בפשוטו של מקרא - יש בפירושו על התורה גם הבהרות והארות בעניני הלכה, אותן מוצאים לאחר עיון והעמקה בלשונו. הביאורים בענין זה באים תחת הכותרת: "ענינים מופלאים"⁶.

יד. בפירושו של רש"י יש גם פנימיות התורה⁷. במקום שהביאור הוא קצר וקל יחסית, הוכנס לספר תחת הכותרת: "יינה של תורה" (ההוראות בעבודת ה' לא הוכנסו)⁸.

* * *

ויהי רצון שלקט זה, ואלה שיבואו אחריו, יעוררו ויחזקו ביתר שאת את לימוד פירושו של רש"י, רבן של ישראל, על התורה, שהוא פשוטו של מקרא, והדבר יזרז עוד יותר את ביאת משיח צדקנו בפועל, פשוטו כמשמעו, במהרה בימינו ממש.

אלתר אליהו ב"ר יעקב משה הכהן פרידמאן

קרית חב"ד, צפת עיה"ק ת"ו

6. על פי דברי השל"ה במסכת שבועות שלו (קפא, א): "בכל דבור ודבור של רש"י יש בו... ענינים מופלאים".

7. כפתגמו של כ"ק אדמו"ר הזקן (היום יום עמוד כד): "פירושו של רש"י על התורה הוא יינה של תורה" ("יינה של תורה" הוא כינוי לרזין וסודות התורה, כמאמר רז"ל (עירובין סה, א) "נכנס יין יצא סוד". וראה אמרי בינה שער הק"ש סוף פרק נ"ג ואילך). על הקשר המיוחד בין הפשט והסוד שבתורה - ראה לקוטי שיחות ח"ה עמ' 1 הערה 3. על הנסתר שברש"י ראה גם בהמצויין בהקדמה ל"מפתחות ל'לקוטי לוי יצחק" הערות 91-96.

8. יצויין כאן, שבכמה חומשים נדפסו "כללים בדברי רש"י". ולכאורה אין כללים אלו מדויקים, וצריך עיון מי חברם. ולדוגמה: אחד הכללים שם הוא: "כאשר רש"י כותב "ותרגומו", אז מביא רש"י ראי' לפירושו שכן הוא". אבל ראה רש"י שלח יג, כח: "בצורות, לשון חזק. ותרגומו כריכך לשון בירניות עגולות". ועוד (לקו"ש חכ"ה עמ' 48 הערה 19).